

(K E V É S B É)

a magyar sokszorosított grafika

S Z I G O R Ú A N

1 9 4 5 – 1 9 6 1 k ö z ö t t

E L L E N Ő R Z Ö T T

c í m ű k o n f e r e n c i a

N Y O M A T O K

k í s é r ő k i a d v á n y a

Tartalom

Előszó	7
Árvai Mária: A Makarius-mappa nemzetközi vonatkozásai	9
Dudás Barbara: A Távol-Kelet igézetében Hincz Cyula ázsiai utazása(i)nak grafikai lenyomata	19
Révész Emese: A könyvillusztráció mint a „biztonsági modernizmus” új terepe a Petőfi Irodalmi Múzeum 1958-as Magyar költészet – Mai magyar grafika kiállításának példáján	27
Tasnády S. Attila: A múlt idők jele a három „t”. 1959 és 1961 között kiadott grafikák az OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtárában	43
Sümei György: Litográfiák Kecskemétről (1963-1973)	56
Doboviczki Attila: A Pécsi Műhely grafikai tevékenységéről	60
Hajdu István: Képismeretterjesztés – művészet és „népművelés”	69
Nagy T. Katalin: Grafika a hatvanas években	73
Névmutató	78

előadás
2018. november 8

Dudás
Barbara

Dudás Barbara

A Távol-Kelet igézetében

Hincz Gyula ázsiai utazása(i)nak grafikai lenyomata

Bár pályáját festőként kezdte, Hincz Gyula (1904–1986) életútja karakteresen kötődött a grafikához is. 1945 után, a szinte folyamatosan érkező illusztrátori megbízatásai mellett, egyetemi katedrát is vállalt az Iparművészeti Főiskola grafika szakán, 1961-ben pedig elsőként nyerte el a Miskolci Országos Grafikai Biennálé nagydíját. Alábbi írásomban az 1957–58-as, Koreát, Vietnámot és Kínát érintő, 4 hónapos ázsiai útját, ott készült műveit és azok hazai recepcióját kívánom bemutatni, különös tekintettel az 1958-as Útijegyzetek című kiállítás(ok) anyagára, valamint a művek későbbi felhasználásának lehetőségeire.

A datálás kérdése

A tanulmány címében szereplő többes szám szándékosan kétértelmű. Utalhatna az 1957–58-as utazás több állomására is, melyek a maguk módján egytől-egyig meghatározó fontosságúak voltak a művész számára, ám ennél többről van szó. A Hincz-életműírás egyik gyakori állítása, hogy a művész azon privilegizált alkotók sorába tartozott, akik fiatal koruktól kezdve egymás után nyerték a külföldi tanulmányutakat, ösztöndíjakat. Ez önmagában még nem valótlan állítás Hincz esetében sem, ám külföldi utazásainak sorában szinte minden publikáció megemlíti egy 1947–48-as ázsiai körutat is, ami viszont egy komoly pontatlanság. Eddigi ismereteim szerint először Bauer Jenő 1975-ben megjelent kisméretű kötetében szerepelt a dátum tévesen.¹ Mivel a kiadvány még a művész életében jelent meg, valószínűleg senki sem feltételezte, hogy a benne szereplő rövid, tényszerűen közölt életrajzi adatok között hibás is szerepelhet. A művész halála óta számos csoportos és néhány önálló kiállításon is bemutatásra kerültek Hincz művei, a kiállításokhoz kapcsolódó kiadványokban, katalógusokban pedig rendre hibásan szerepel az életrajzi adat. Az azonban, hogy a művész valóban, már a 40-es évek végén a Távol-Keleten járt volna, több okból sem állja meg a helyét. Egyfelől azért, mert Hincz ebben az időszakban még (csak) egyszerű főiskolai oktató volt, másfelől azért, mert Vietnámban ekkor még bőven tartott a Viet Minh Franciaország ellen folytatott küzdelme, Kínában polgárháború dúlt, Észak- és Dél-Korea között pedig még csak kialakulóban volt a koreai háborúhoz vezető konfliktus. Ez az utazás biztosan nem szer-

¹ Bauer Jenő: *Hincz Gyula*. (Mai magyar művészet sorozat) Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1975.

veződhetett a művész saját kontójára, mindenképp valamiféle kultúrdiplomáciai program küldötteként indulhatott neki egy ilyen távoli, több országot is érintő ázsiai körútnak – ez pedig az 50-es évek második felére már és még elképzelhető volt országaink diplomáciai viszonyait ismerve.

Az 1957–58-as körút

Hincz Gyula – az örökösénél előkerült repülőjegyek bizonyossága szerint – 1957. október 29-én Moszkva–Jakutsk–Phenjan útvonalon érkezett Észak-Koreába, ahonnan november 26-án indult tovább a vietnami Hanoi-ba, míg végül 1958. január 6-án érkezett Pekingbe.² Az utazás részleteiről (egyelőre) viszonylag kevés információ áll rendelkezésre, ám Hincz későbbi visszaemlékezéseiből, illetve „monográfusa”, Losonci Miklós feljegyzéseiből úgy tűnik, Hincz nem egyedül, hanem Simon István költővel (illetve talán még másokkal is) utazhatott a Távol-Keletre az Országos Békatanács szervezésében.³ Az, hogy épp Hinczet (pontosabban őt is) küldte a tanács egy ilyen körútra, az életmű addigi állomásait látva, az 50-es évek második felében már nem meglepő. 1952-ben és 1957-ben is Munkácsy-díjat (vagyis a szocialista-realista művészetben nagyot alkotó képzőművészeknek járó állami elismerést) kapott, ázsiai útja után pedig megkapta a Kossuth-díjat és az Iparművészeti Főiskola rektori székét is. Grafikát tanított, könyveket és napilapokat illusztrált, illetve az 50-es évektől nagyszabású murális megbízásoknak is eleget tett. Szintén az 50-es évekre datálható az ún. *Béke-ciklusa* is, mely főként (női) portrékat, békegalamb-, esetenként olaj- és csillagmotívumot is ötvöző rézkarcokból állt.

Útijegyzetek

Hincz a tanulmányútról főként tusrajzokkal, akvarell-vázlatokkal, „vizuális jegyzetekkel” tért haza, melyeket Útijegyzetek című kiállításán először a Kulturális Kapcsolatok Intézetének Dorottya utcai kiállítótermében mutatott be.⁴ A Műcsarnok Archívumában fellelhető kiállítási dokumentáció szerint a kiállításra beadott 130-ból 106 grafika és 1 gobelin került ki a falakra⁵ – utóbbiról a Népszava kritikájából tudható, hogy az a *Béke* című gobelinje, amiért 1957-ben Kossuth-díjat kapott, majd szerepeltetett az 1958-as Brüsszeli Világkiállításon is.⁶

„Három évre a Dien-Bien-Phu-i győzelem után voltam Vietnámban kulturális egyezményünk alapján. A bombáktól fölszaggatott föld már csodás virágzásnak indult,

2 Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Hincz Jenőnek a kutatásban való részvételéért, segítségéért, mely nélkül ez a szöveg sem készülhetett volna el ilyen formában.

3 Losonci Miklós: *Hincz Gyula életműve*. Szentendre, PMMI, 1989.

4 Útijegyzetek (Kína, Korea, Vietnam), 1958. május 21. – június 21. Kulturális Kapcsolatok Kiállítóterme, Budapest, Dorottya utca

5 Kiállítási dokumentáció a Műcsarnok Archívumából, X 1958 Hincz.

6 havas: *Hincz Gyula kínai-koreai-vietnami útirajzai*. Népszava, 1958. május 22. 4.

épültek a gyárak, vidáman siklott a kisvonat, zöldellő rizsföldek végtelen csigavonalai csillogtak a térben, s gyermekzsivaj töltötte be a tájat, milliók építették a szabad életet s milliók ajkáról szállt a szabadság és a béke dala. Meg kellett örökítenem a kedves arcokat, a munka, a napi élet szépségeit, a csodálatos tájakat, a vietnami színek pazar gazdagságát...” – emlékszik vissza 1971-es, Farkas Aladár szobrásszal közös vietnami témájú kiállítása alkalmával.⁷

Szintén a műcsarnoki dokumentációban olvasható egy szerző nélküli hosszabb szöveg – feltehetően a budapesti Útjegyzetek kiállítás megnyitóbeszédének szövege –, melyben ugyancsak szerepel, hogy „Utazása azoknak a kulturális egyezményeknek egyik része, melyek megnyitották a szocialista fejlődés útjára lépett távol-keleti országok kapuját a baráti érdeklődés előtt.”⁸ Hincz kiküldetése, majd munkáinak hazai szerepeltetése tehát egy kultúrpolitikai program részeként (is) értelmezhető, értelmezendő – mindamellett természetesen a művészi fejlődés lehetőségeként is tekinthető. „Hogy a témérdek látnivalóból mit vesz irónja, ecsetje élére az újra-mindig-éhes művész, az világnézeti állásfoglalás dolga is. Hincz Gyula kommunista művész, szocialista szemlélete szabta meg érdeklődése irányát, meghatározva egyben künn szerzett emberi-művészi gyarapodása minőségét is.”⁹

A kiállított művek tematikusan több csoportra oszthatók, készültek tájképek, városi látképek, portrék, munkásokat ábrázoló jelenetek, különböző életképek, valamint színházi, cirkuszi és táncjeleneteket is megörökített az alkotó. A műveket alapvetően vázlatoknak tekintette – erre is utal az útjegyzet cím – melyeket később különböző más műfajban alkotott munkáiban mintegy tanulmányként fel is használt. Ezt egyébként a megnyitóbeszéd, azt követően pedig több kortárs kritika is megjegyezte. „A leszűrődő nagy élményanyag újraformálása az elkövetkező évek munkája lesz és bizonyos, hogy Hincz Gyula sokoldalú művészetében ezek a figurák, a tájak még sok-sok festménynek, gobelinnek, mozaiknak vagy szobornak lesznek ösztönzői.”¹⁰ A jóslat hamar be is igazolódott, ahogy arról az MTVA Archivumában őrzött műteremfotók is tanúskodnak: Hincz az 50-es évek végén, 60-as évek elején például távol-keleti ihletésű kerámiákat is készített – melyek ma többek között a miskolci Herman Ottó Múzeum, a Szombathelyi Képtár, valamint a váci Tragor Ignác Múzeum gyűjteményét gyarapítják.

Ami az Útjegyzetek kiállítás grafikai anyagát illeti, a kortárs kritikák egyértelműen üdvözölték a művész életművére frissítő erővel ható távol-keleti hatásokat. Hincz itt bemutatott grafikai megoldásai ugyanis egyszerre nagyszerű ötvözetei a keleties – leginkább kínai – stílusjegyeknek, valamint a művész bravúros – de a klasszikus keleti jegyeitől merőben eltérő jellegű – rajzi eszközeinek. „A rajzi riportázs műfaját Hincz Gyula páratlanul magas művészi színvonalra emelte. Rendkívüli formai hajlékonyság,

7 „Harcolnak az életért” Vietnam – Farkas Aladár szobrászművész és Hincz Gyula festőművész kiállítása az Országos Béketanács és a Képcsarnok Vállalat rendezésében. Csók István Galéria, Budapest, 1971.

8 MKCS-C-II-1303/4, kiállítási dokumentáció a Műcsarnok Archivumából, X 1958 Hincz.

9 rr: Hincz Gyula keleti útirajzairól. Élet és Irodalom, 1958. június 6.

10 MKCS-C-II-1303/4, kiállítási dokumentáció a Műcsarnok Archivumából, X 1958 Hincz.

nagyszerű színekultúra jellemzi ezeket a rajzokat. A gyermekrajz kedvességétől a fölényes tudású mester ragyogó virtuozitásáig terjednek kifejezési eszközei. Helyenként bátran veszi kölcsön a keleti művészet hagyományos stílusjegyeit, tanul belőlük, de ezzel egyénisége korántsem csorbul, sőt kiteljesedik, élő példaként a népek kultúrájának termékenyítő összefonódására. A realizmusnak és a művészi kifejezés intenzitásának magasabb, a szocialista eszmeiség síkján való keresésében eltöltött időszak hosszú és kínos válságain átvergődött művész önmagára találásának nagyszerű dokumentuma ez a kiállítás. Bátran feltételezhetjük, hogy a távol-keleti tanulmányút tanulságai és eredményei nagy erővel lendítik majd a művészt előre további fejlődésében.”¹¹ Míg egy másik kritika ennél élesebben fogalmazott: „Ideges mozgalmassággal telített rajzaiban a művész felfokozva költi át a látványt; erős akcentusokat kedvelő ecsetje nyugtalan harmóniakat csíhol a palettáról. A csöndes, vagy lágy hullámszerű felületeket is viharzóvá korbácsolja, a magatehetetlenül meredező sziklacsonkokból ősvilági óriásrögöket varázsol, s vérrel itatja át a Hoang-ho tája felett ezerszín csillámlásban játszó égi tűneményeket. Az ilyen feszültségekkel terhes életérzés pedig nagyon is idegen a szolid kínai piktúrától, amely, hasonlóan ennek a földnek elégikusan bölcselkedő költészetéhez, árnyalatokkal modellelt, nyugalmas harmóniakat örökít.”¹²

Budapesti kiállítása után az Útjegyzetek anyaga bemutatkozott a nagykanizsai Thúry György Múzeumban, valamint a hódmezővásárhelyi Medgyessy-teremben is, még ugyanebben az évben.¹³ Szintén a Múcsarnokban őrzött dokumentációból derül ki az is, hogy a Kulturális Kapcsolatok Intézete által az Olasz Képzőművészek Szakszervezetének meghívására az anyag 1958–59-ben Olaszországba is eljutott, először Rómában, majd Milánóban szerepelt egy-egy kiállításon.

Hincz egy 1958 májusában megjelent interjúban a következőképp foglalta össze a távol-keleti út tapasztalatait: „Kelet-ázsiai utam alatt hallatlan élményekben volt részem. Ha az ember találkozik kilencszázmillió ember társadalmat építő lendületével, ami mint eleven valóság jelenik meg előtte, az kitörölhetetlen és döntő marad egész életre. Magammal hoztam Kelet hatalmas szín- és stílus kultúrájának emlékét, ami biztos, hogy segítségemre lesz a továbbiakban.”¹⁴ Életművének korábbi, hosszabb-rövidebb utazásaihoz viszonyítva valóban meghatározó élmény volt ez az 50-es évek végi körutazás. Mind grafikai megoldásainak könnyedebbé válása, mind olyan új technikák, mint például a mintázás megjelenése a művész eleve sokszínű palettáján ennek az útnak köszönhető. Útirajzai számos további alkalommal is bemutatkoztak, mégpedig nem csupán kiállítások formájában.

11 Péter Imre: *Hincz Gyula útjegyzetei*. Népszabadság, 1958. június 6.

12 rr: *Hincz Gyula keleti útirajzairól*. Élet és Irodalom, 1958. június 6.

13 *Kína–Korea–Vietnami útjegyzetek 1958. július 3. – augusztus 3.* Thúry György Múzeum, Nagykanizsa, 1958. augusztus 20. – szeptember 14. Medgyessy-terem, Hódmezővásárhely. Az anyag tematikus bemutatására a művész halálát követően is sor került, 2013 tavaszán az örököse által rendezett *Ázsiai utazás 1957–1958* című kamarakiállításon Budapesten, az ffgalerie-ben.

14 Dutka Mária: *Műteremlátogatás Hincz Gyulánál*. Műterem, 1958. május, I. évf. 5. szám, 7.

Simon Istvánnal közös utazásuk egyértelmű lenyomata például *A Jangce vitorlái – Versek Kínából, Vietnamból és Koreából* című, 1959-ben megjelent Simon István-könyv, melynek illusztrációiként Hincz kint készült rajzait használták fel, csakúgy, mint Simon 1969-es *Forró égöv alatt – Útirajzok Vietnámból, Egyiptomból és Kubából* című kötetének esetében. Hincz számára egyébként nem volt egészen ismeretlen az ázsiai tematikájú irodalmi művek illusztrálása. Még utazása előtt készült, ám távol-keleti érdeklődését alátámasztó illusztrációs munkái közé sorolható két koreai szerző magyar fordításban megjelent könyve, Te Gi Csen: *Pektuszán – A domb* című 1952-es, valamint Szol Csang Szik: *A barátság hőskölteménye* című, szintén 1952-ben megjelent műve. Ezekkel szemben Simon István köteteinek illusztrációi azonban már valóban személyes tapasztalatokra építkező, könnyed, részben színes tusrajzok, mely könnyedség később is megmaradt Hincz más témájú illusztrációs munkáiban is.

Vietnam felé fordulás

Losonci Miklós Hincz-kötetéből derül ki, hogy a művészre a legerőteljesebb hatást a kínai kultúra tette az utazás során. 1963 őszén például ő nyitott meg egy, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének szervezésében megvalósuló kortárs kínai grafikai kiállítást is a Műcsarnokban. Ám ahogy Losonci fogalmazott, Hincz „rosszkor szeretett bele a kínai kultúrába,” a kínai-magyar politikai viszony épp akkor romlott meg, amikor a művész munkáiban kibontakozhatott volna a kínai hatás. Losonci szerint ezért fordult Hincz érdeklődése Vietnam felé: „Szerencsétlenségben szerencse, hogy Vietnamra hivatkozhatott rajzaiban, szobraiban, festészetében, s ebbe a sorozatába sűrítette kínai inspirációit is.”¹⁵

Feltételezhető azonban, hogy nem csupán erről van szó az egyre nagyobb számban megjelenő vietnami témájú rajzok kapcsán. Hincz ugyanis 1957-ben a kommunista Észak-Vietnamban járt, ott készült rajzai pedig jól illettek a 60-as évek vietnami háborúhoz kapcsolódó (vizuális) propagandájába is. 1965 júniusában a Magyar Nemzet szinte minden második számában szerepelt egy-két egyszerű Hincz-rajz, „VIETNAMI ARCOK Hincz Gyula vázlatkönyvéből” felirattal. A szöveggörnyezethez egyáltalán nem kapcsolódó, jellemzően nem aktuálpolitikai kérdéseket boncolgató cikkek hasábjai között elhelyezett rajzokon szimpátiát keltő vietnami átlagemberek portréi köszöntek vissza. Szintén a propaganda eszközeként készülhetett az a „VIETNAMÉRT” felirattal ellátott, a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata által kiadott képeslap-sorozat is, melynek darabjain Hincz tusrajzai köszöntek vissza. Ugyancsak ehhez a körhöz sorolható az a Képcsarnok Vállalat által forgalmazott, szintén *Vietnamért* címet viselő, Vietnam békéjéért tüntetők csoportját ábrázoló rézkarc is, melynek példányai ma több közgyűjteményben is fellelhetők.

Ezeket a megjelenéseket a 70-es évektől számos, Farkas Aladár szobrászművésszel közös, kifejezetten vietnami témájú kiállítás követte, Budapesten és külföldön

¹⁵ Losonci 125.

egyaránt. Elsőként a Csók Galériában nyílt – katalógussal is kísért – kiállításuk 1971-ben, *Harcoknak az életért: Vietnam* címmel, amely még ebben az évben bemutatkozott Berlinben is. Később számos további helyszínen szerepeltették műveiket, köztük Hincz 1957–58-as utazása során készült vietnami tus- és krétarajzait, valamint a *Béke-sorozat* néhány rézkarcát.¹⁶ Természetesen a kiállított művekben nem csak a propagandagépezetnek való megfelelést kell látnunk, Hincz számára ugyanis valóban meghatározó élmény volt az ázsiai út, mint ahogy fontos volt számára a béke és a békéért való küzdelem kérdése is. A művek ilyen széles körben történő bemutatása, szerepeltetése azonban egészen biztosan több volt az alkotó(k) életművének elismerésénél.

¹⁶ *Harcoknak az életért: Vietnam*, 1971. Csók István Galéria, Budapest, *Vietnam*, 1971. Galerie im Turm, Berlin, (1972 Drezda, Helsinki, 1973 Stockholm, Párizs, Bécs), *Harcoknak az életért: Vietnam*, 1976. február 12. – március 4. Csontváry Terem, Budapest (1978 Hanoi).